

Oponentský posudek diplomové práce Elišky Havlíkové

Eliška Havlíková pro mě není neznámou autorkou. Vývoj jejího uměleckého uvažování jsem měl možnost několik let sledovat, konzultovat a diskutovat v ateliéru Nových médií 2. Oba přístupy jsem u Elišky od doby, co ji znám, vnímal jako vzájemně se proplétající prostředky, které zvláště i spolu dávaly smysl a myslím, že ona to v obhajobě popisuje přesněji. Její práce za posledních pět let nabrala různé podoby mezi filmovou řečí, klipem, videodeníkem, až po experimentální poetický text, scénář a volné grafické vizuály. Na úvod chci tedy vyjádřit názor, že Eliška Havlíková uchovává potenciál oba formální přístupy, obrazový i textový, nadále úspěšně rozvíjet a prohlubovat zmíněné výrazové mutace.

Když mi oznámila, že diplomní prací bude autorská kniha, literární výpověď v podobě autobiograficky pojatého textu, nebyl jsem překvapený, že půjde výhradně o text. Ale při našem osobním setkání jsem vyjádřil obavu, že k napsání celé knihy v duchu typologie magazínu nebo doku-dramatu a tedy vlastně románové tvorby, nebo, jak říká ona, byť jen první části literárního seriálu na pokračování, je necelý půl rok příliš málo. I když jsem její rozhodnutí považoval za ambiciózní a odvážnou volbu, vyslovil jsem předpoklad, že riziko nepovedeného výsledku je hodně vysoké.

Nepovažuji za problematické ani diplomovat s literárním dílem, přestože na Akademii výtvarných umění se tvůrčí psaní, stylistika a přímo práce s literárním textem neučí, ale ani to, že takto pojatá diplomka nabízí velmi diskomfortní odvímání literárního díla vzhledem k očekávanému statu quo školy, kdy se z titulu názvu instituce spoléhá na specifická díla a situace, na specifický vizuální prostor a čas při vnímání díla. Vzhledem k diplomní práci, knize nazvané *Neboj*, já osobně tyto věci za vysloveně problematické nepovažuji.

A přesto se mi kniha *Neboj*, její zatím jen první část, jeví naprosto nehotová přijmout jakékoliv jiné než jen byrokratické šablonové hodnocení na stupnici od jedné do tří. Literatura ani umění naštěstí nemohou nebo by neměly záviset pouze na takto technokratické evaluaci. Mám na mysli spíš hodnocení veřejné při případném knižním vydání, kdy by měla autorka převzít odpovědnost za to, že její zpráva bude nejen "čitelná", ale z pozice vzdělané umělkyně také patřičně vyhraněná v práci se čtenou literaturou, s filosofií, s textem, s jazykem atd.

Kniha *Neboj* Elišky Havlíkové se nehroutí jako forma, protože se ještě o literární formu prozatím úplně nejedná. Je to daleko více pracovní materiál ve velké míře vůbec nezpracovaný. Obecně nehotovost a otevřený proces u diplomní práce považuji za pozitivní příslib, pokud je nějak reflektován a přiznán. Čemuž tak u Elišky je. Také mi připadá sympatické zabývat se v diplomové práci na vysoké umělecké škole sám sebou, rozhodnout se pro empirické vyzdvižení *osobního* či *soukromého*. Eliška Havlíková v anotaci píše, že "autobiografická autorská kniha *Neboj* je syrovým záznamem mileneckého lesbického románu." Je tak jasně dán žánr, ve kterém se má próza odehrávat i materialita atmosféry - syrovost. Domnívám se ale, že se jedná daleko méně o syrovost a mnohem více o bezprostřední jalovost každodennosti. O jalový obsah konverzací. Spíš tu jde o *surový* stav řeči, než její posun do expresivní atmosféry *syrového* sdělení. To jsou myslím dvě úplně jiné věci. Eliška adjektivum *syrový* použila také pro stručnou charakteristiku šestidílné autobiografie norského spisovatele Karla Ove Knausgåarda *Můj boj*, kterou spolu s jinými zdroji uvádí v doprovodné literatuře. Myslím si, že v případě Knausgårdova detailního sebeptivání a sebevypisování na více než tři tisících stranách to jistě sedí, ale obávám se, že ve chvíli, kdy Eliška totéž používá pro **charakteristiku** své vlastní knihy, tak zřejmě zaměňuje syrovost za unylost, za obyčejnost, za běžnou vágní nevydařenost denního psaní formou chatu, emailu nebo sms. Víím, oč zřejmě Elišce šlo, že totiž ready made řeč

se prostě skvěle hodí jako výmluvný artefakt, důkaz, možná i na oko uklizený nepořádek. Přes všechny tyto skutečně zajímavé nápady se výsledek až tak výmluvně netváří.

Arthur Koestler v prvním díle vlastní autobiografie píše o nástrahách, které tato literární disciplína a forma může na autora klást. Koestler je přesvědčený, že lidé píšou autobiografie ze dvou hlavních důvodů. První se podle něj dá nazvat "kronikářské nutkání" a druhý "motiv *Ecce homo*". "Oba impulzy", píše Koestler, "prýští ze stejného zdroje, který je zdrojem veškeré literatury: touha sdílet své zážitky s jinými a prostřednictvím této intimní komunikace překonat vlastní izolaci." Podle Koestlera je dobrá autobiografie kombinací obou, ale to se prý stává jen zřídka.

Jak tedy vnímat knihu *Neboj* Elišky Havlíkové přes toto rozlišení? Řekl bych, že se jedná zcela určitě o druhý Koestlerův "motiv *Ecce homo*", přestože Eliška možná toužila do knihy vměstnat také ten "kronikářský impuls" v podobě "reálných" konverzací a obtisknout cosi jako generační šum, který se mi tu ale jeví jako permamentní vršení frází, klišé, drbů a klepání. Je to vlastně obyčejné kecání, které praktikují všechny generace lidských společností a myslím si, že naše doba takové tlachání činí pouze jinými prostředky. Ty se nacházejí v citovaných výměnách textových zpráv a memů mezi protagonisty Eliščiny knihy, jejími kamarádkami, kamarády a hlavně mezi Eliškou a její bývalou přítelkyní. Je zvláštní, že tu ale není ani stopy po snaze jednotlivé postavy vykreslit, dát jim maso, psychologický charakter nebo jen věrohodnou lidskou podobu, případně s postavami zacházet odpovědněji vzhledem k jasnější modelaci příběhu, která tu spíš není anebo je velmi málo zřetelná. Zkrátka vytvářet formy. Anebo soustředit se právě na konverzaci, na plkání, únavné domlouvání se, na ambici navázat na konkrétní literární tradice, protože celé dějiny literatury jsou v základu napsanou mluvenou řečí, hlasem atd. Je škoda, že tyto dialogy zůstaly bez Eliščina literárního pracovního zásahu, beze snahy je zpracovat a zpracovat do živé tkáně psaní. Takto jde spíš o pohled do tmy šuplíku a ne na světlem zalitý pracovní stůl. V tomto ohledu musím také doslova proti-oponovat literaturou, kterou Eliška sama zmínila na začátku naší emailové korespondence, kde uvedla některé literární zdroje, v nichž našla inspiraci, a u kterých ona cítí blízkost generace i literárního hlasu. A myslím, že jsou to opravdu jedny z nejpozoruhodnějších současných výkonů v žánru *queer literature*, která zpřítomňuje problematiku vztahů mezi pohlavími a celou řadu dalších témat. Asi nejbližší má Eliščina kniha k mladým spisovatelkám jako je Irka Sally Rooney nebo Gróňanka Niviaq Korneliussenová, které obě zakládají své debutové knihy na práci s v realitě odbývanými konverzacemi. U Korneliussenové se tyto *chaty* nacházejí v knize *Homo Sapienne* dokonce jako grafická rozhraní bublin přesně tak, jak je známe z displejů počítačů a mobilů. Dlužno dodat, že se čtou výborně a přehledně, jelikož jsou psány bez chyb a včetně diakritiky. Rooneyová kniha se pak přímo jmenuje *Rozhovory s přáteli* a jedná se v podstatě o klasický literární postup vyprávění prošípaného přímou řečí.

V obou knihách je text důsledně střežen, abychom ho mohli, chtěli, dokonce toužili číst, sledovat nit nebo tok textu bez zachytávání oka na plevelových výhoncích a liánách pís-menkového pralesa. Tuto nutnost Eliška vědomě vypustila, což ale rázu a vyznění celku první části knihy *Neboj* dost škodí.

Myslím si, že ať je literatura jakkoli náročná ke čtení, vždycky je podstatná intenzita zájmu autora o konkrétní formu. Witold Gombrowicz ve svém slavném *Deníku* napsal, že vůbec nejde o to, aby spisovatel vládl precizním jazykem, naopak ještě vyzývá k promluvě osobní a bez pravopisné uhlazenosti, ale také říká, že špatným stylistou je ten, koho každý chytá za slovíčko. Nebo třeba Gertruda Steinová, jejímž trvalým literárním rozhodnutím se stalo nepoužívání čárek ve větách a čárek mezi slovy vůbec. Šlo o logické gesto, protože Steinová zkrátka nechtěla, aby čárky ve větách rušily a zastavovaly čtenáře v přečtení a vyznění celých vět, které jsou daleko důležitější.

Podobný cit pro jazyk a psaní tato kniha zatím nezpřítomňuje, ale spíš se nám jakoby vemlouvá pravdou věrné kopie textu takzvaně z reálu. Jenomže dá se ve směru převzaté

konverzace něčemu skutečně věřit? Nejde vlastně spíš o nanicovatou nespolehlivost obyčejné denní řeči vtěsnané do bublin s přesným časem a datem, ale často zcela prázdným, nic neříkajícím sdělením nebo sdělením jednoduše nedůležitým?

Metoda Ctrl C a Ctrl V je skvělý nástroj dnešního spisovatele. Je to velmi praktická i značně kreativní pomůcka vzhledem k přesunu našeho psaní do kosmu soukromých a internetem napájených psacích strojů typu Mac Book atd. Ale takto vyzývavý nástroj je zrádný právě ve snadnosti jeho užití. Když Eliška říká, že "tímto gestem neupravený text objímá, přijímá a stává se pro ni nosným, pevným a neměnným, jako policejní faktický záznam", pak mne naplňují pochybnosti o síle Eliščiny motivace psát o tomto svém milostném vztahu, respektive o nejasných okolnostech jeho ztroskotání. Možná vyslovím spekulaci, ale jsem přesvědčený, že literatura, pokud chce být hodna čtení by měla jí samotnou proklamovaný důkazní materiál používat za daleko přísnějších opatření vzhledem k žánru, stavbě knihy, příběhu a v neposlední řadě vzhledem k etickému řádu uzmutí si něčího jazyka pro sebe, do své osobní knihy určené však očím veřejnosti. Knize zanechané v tomto stavu hrozí jednoduše stejné zapadnutí, jaké se běžně děje naší denní konverzaci: už se k ní znovu zpravidla nevracíme. Víím, že Eliška se k těmto konverzacím vrátila ze zmíněných katarzních důvodů, ale namítám, že to učinila způsobem zbrklým a intelektuálně nedomyšleným.

V obhajobě Eliška říká, že tento záměr měl být vlastně citlivým převodem z reality, tedy bez úprav, "ponechat konverzace syrové i s datem a časem." Ještě jednou musím opakovat, že se o syrovost **nejedná**. Jedná se především o zbytnělost něčí řeči, kde se sice dá vyčíst ono stupňování napětí, pocit, že něco tady postupem času (pokud ovšem vydržíme číst) není v pořádku. Co se děje, to se po tom úmorném procházení labyrintem textových zpráv a promluv stejně nedozvíme a stojíme před otevřeným závěrem. No proč ne...jenže 94 stran textového dokumentu, se mi zdá hodně na to, že má jít o autobiografickou detektivku, tedy o vyvolání pocitu chtít pokračovat ve čtení, lačnit s každým řádkem po dalším vývoji. Pokud by mělo skutečně jít o snahu zachytit čtenáře do svého vlastního hledání "pravdy", pak namítám, že tu schází technika psaní a pokora nejen před čtenářskou náročností, ale také před každodenní fyzickou pravidelností psavce s olověnými hýžděmi a myslí rozpálenou doběla.

Ve chvíli, kdy máme před očima tyto konverzace, tehdy se Eliščina kniha propadá do bláta chronologicky kopírovaných a montovaných útržků komunikace, které zabírají možná více stran než by musely. Jindy se zdá být v psaní úspěšná, třeba když píše o své sestře nebo popisuje své přátelství s Ivetou, zkrátka, když píše sama ze sebe a nespolehá se na už hotové kusy textu. Zdařilejší se tak zdá až druhá polovina z této první části knihy. Pasáže tu obsahují citlivěji naslouchaný vlastní hlas, častěji nás zavádějí k tomu, co si autorka myslí, a jak to říká. Bohužel tyto prostřihy jsou ale spíš krátkodeché. Věčně jsem tu jako čtenář stál před problémem, že komunikace je vleklá, obyčejná, ničím většinou nepřekvapuje, hemží se všem známými problémy a končívá vsunem úplně jiné konverzace nezávislé na té předchozí, případně tu předchozí zmíní a onálepkuje tvrzením nebo komentářem. Musím uznat, že druhá polovina knihy ale obsahuje větší množství zdařilých míst, kde se dá cítit i něco z Eliščina dechu, její upachtěnost a zoufalé volání, individualitu psychické zátěže, která kdesi pod těmi slovy je přesto organická a uvěřitelná.

Jako celek ale tato kniha přesvědčivá není. Při jejím čtení jsem si musel pořád opakovat, že Eliška to vlastně takhle chtěla, protože to má být autentické i se všemi překlipy, nezáměrnými záměnami písmen v jednotlivých slovech, psáno ve špatném slovosledu atd.

Bohužel musím trvat na tom, že takto napsané to být nemůže, pokud se očekává čtení textu jakožto příběhu, dokonce pátrání. Řekněme, že jde o fragmentární příběh, asi jako by to byl sestříhaný film nebo seriál, který nám nakonec složí nějakou kontinuální linii. Tyto formální nedostatky a neopravené kusy textu podle mě ani v takovém fragmentárním provedení nemají autentickou hodnotu a nikam nás ve své časté banalitě nezavádějí, příliš

nám toho neukazují, chybí jim autorčina hra a větší tvořivost v rámci korelace textu a obrazu. Jsou to pouhé výňatky mluvy, která nenabízí plynulé procházení dějem ani myšlením postav. Domnívám se, že Eliška se měla prostě držet té první vize, kterou zmiňuje v obhajobě, to znamená psát den po dni a rozepsat každou maličkost, která jí uvízla v paměti. To by byla daleko suverénější volba, nežli tato líně bezprostřední.

Ambiciózní literatura by měla vždycky vyjadřovat nárok na uměleckou hodnotu psaného projevu, na objevování nezvyklých zákrutů, které nabízí právě proměna používání jazyka v běžném životě. Ale u tohoto textu mám zatím pocit, že takto přímočarým, nicméně dostatečně nepromyšleným způsobem nelze přenést velmi složitý psychologicko-společenský problém. Chybí tady nespíš větší důraz na motivy, které by nás komunikací postav prováděly k nějakému vyústění Eliščina myšlení, k promluvě jejího vlastního Já.

Podle Elišky, jak mi sama řekla, je možné stránky prostě přeskakovat, když nás sled *chatů* a Eliščiných popisů nebude bavit. To se zdá ale protitvrzením vzhledem k tomu, že ona chtěla kopírovaný text přijmout jako "nosný, pevný, neměnný, jako policejní faktický záznam". Domnívám se, že tu také obecně schází důslednější důraz na slovo *queer*, větší odstup od tohoto slova a jeho širokou významotvornost, na jeho literární a filosofickou reflexi. Pokud se toto slovo nachází v autorčině anotaci knihy, pak mám dojem, že by při pohledu na celek mohlo snadno dojít až k jeho karikatuře, místo, abychom měli šanci se soustředit na samotný počín, na Eliščin performativ řeči jakožto performativ výseku z jejího života, v němž by tento výraz dokázala individuálně aktualizovat.

Po přečtení úplně celé první části knihy *Neboj* mám nezanedbatelný dojem, že se mělo jednat spíš o dvacetistránkovou povídku. Byla by to totiž mnohem větší literární výzva, jak a proč tento nepochybně schizmatický, nezdravě úzkostný, ale také jednorázový příběh mezi Eliškou a její ex-partnerkou převyprávět zhuštěně, stroze, bez zbytečné rozteklosti a rozvleklosti mechanicky překopírovaných zpráv. Dosáhnout maxima na minimální ploše se mi v případě Eliščina nepochybného potenciálu jeví jako ambicióznější směr cesty, v němž by mohla lépe opracovávat své schopnosti, zůstat déle u zdánlivých maličkostí. Stará otřepaná rada, že než se napíše kniha, tak se musí rozsáhle psát a pak to napsané mnohem rozsáhleji škrtnat a vyhazovat, neztrácí svou ryzost a v tomto případě je docela výmluvná.

Zvláštním rysem literatury totiž je, že vzniká jakoby sama tahem prstů po papíře nebo po klávesnici, a že ten proces je propojený s našimi nervy a mozky a kdo ví čím ještě. Nakonec jde ale o způsob psaní něčeho, nějak a o něčem. Jde o ten věčně omílaný zápas s materiálem formy a látkou, s formou a obsahem. Španělský filosof José Ortega y Gasset ve svých *Studiích o lásce* napsal:

"Proč bychom vůbec měli psát, kdybychom do této až příliš snadné činnosti, postrkování pera po papíru, nevnesli jisté riziko, jaké je vlastní býčím zápasům, a kdybychom se nepřiblížili k nebezpečným, živým a rohatým tématům?"

I přesto, že v knize *Neboj* rohatá témata jsou, jejich rohy nepůsobí nebezpečně a vlastně ani nejdou dost dobře vidět nato, abychom si jich vůbec povšimli. Skutečnost, že tato práce zůstává teprve materiálem k něčemu dalšímu, snad právě k povídce či souboru povídek anebo naopak k důsledně strukturovanému scénáři, Eliškou Havlíkovou předložený výkon ospravedlňuje pouze částečně.

Vzdor snad až příliš vehementnímu kritickému postoji, který jsem tady, jak ale zároveň věřím, konstruktivně a upřímně nastínil, doporučuji, aby byl Elišce Havlíkové udělen magisterký titul a její práce postoupila k úspěšnému absolutoriu. Do následujících let jí přeji především dostatek tvůrčí energie a další směle utvářená poznání textu i obrazu.